

תחנון: חזרת הש"ץ THE RITES THAT FOLLOW

תחנון is an integral part of שמונה עשרה. Its relationship to שמונה עשרה is described in the גמרא:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כט' עמ' ב'—רבי אליעזר אומר: העושה תפלתו קבע וכו'. מאי קבע? אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא: כל שתפלתו דומה עליו כמשוי; ורבנן אמרי: כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים; רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: כל שאינו יכול לחדש בה דבר.

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א' פרק יז' ד"ה רבי שמעון—רבי שמעון אומר הוא זהיר בקריאת שמע ובתפלה. וכשאתה מתפלל אל תעשה תפלתך שיחה אלא תחנונים לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר כי א—ל רחום ותחנון הוא ארך אפים ורב חסד וניחם על הרעה. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח' עמ' ב'—רבי אליעזר אומר: העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים.

תחנון may have been added to שמונה עשרה to provide us an opportunity to add our own prayers to שמונה עשרה.

The importance of reciting תחנונים can be traced to the תפלה that שלמה המלך recited upon the completion of the בית המקדש:

מלכים א' פרק ח' פסוק כח'—ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו ה' א—להי לשמע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום.
פסוק כט'—להיות עיניך פתחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה.
פסוק ל'—ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים ושמעת וסלחת.

The רלב"ג explains:

רלב"ג מלכים א' פרק ח' פסוק ל'— ושמעת אל תחנת עבדך – הנה התחנה היא אחר התפלה והיא בקשת הצרכים בלשון תחנונים ומחילת החטאים ולזה אמר ושמעת וסלחת.

תחנון as follows: describes פירוש התפלות והברכות in his רבינו יהודה ב"ר יקר

ואחר כך נופל על פניו ומתחנן לפני התיבה על הקרקע ובדמעה. ששערי דמעה לא ננעלו. והדמעה היום כנגד ניסוך המים, והיינו דאמרינן בבראשית רבה ר' אבין אמר כל אותן שנים שהיה יעקב בבית אל לא נמנע מנסך . . . ואלה הן הדמעות שהיה בוכה בשעה שהיה מתפלל כל היום בבית אל.

The **ניסוך המים** to which **יקר ב"ר יהודה** refers is the water libation that accompanied the **קרבת התמיד** during **סוכות**. Today, we commemorate the **ניסוך המים** by performing **הקפות** on **סוכות** and by reciting **הושענות** while doing so.

מחזור ויטרי סימן שפא-וכל ימות החג מתפללין הושענות לאחר תפילה זכר לניסוך המים. שהיה בא כל שבעה לרצות על המים.

The relationship between **תחנון** and **ניסוך המים** creates a parallel between the daily **שמונה הושענות** and **תחנון** on the one hand and **ראש השנה ויום כיפור** of **תפילות** and **עשרה** on the other hand. In both cases, mandatory prayers are to be followed by spontaneous prayers. According to the **משנה** in **מסכת סוכה**, the following was recited during the **הקפות** in the **בית המקדש**:

משנה מסכת סוכה פרק ד' משנה ה'— מצות ערבה כיצד מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מרביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין על גבי המזבח תקעו והריעו ותקעו בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנה ה' הושיעה נא אנה ה' הצליחה נא רבי יהודה אומר אני זה-ו הושיעה נא.

Since the time of the **בית המקדש**, **הושענות** have been expanded beyond the words: **אנה אנו פיוטים**. The **פיוטים** and now include **אני זה-ו הושיעה נא** or **ה' הושיעה נא**, **אנה ה' הצליחה נא** represent spontaneous prayers. The **הושענות** stand as an example of the type of **תפלות קבע** that are necessary so that one's **תפלה** does not suffer from being a **תחנונים**. They are a model for what should be said as part of our **תחנונים**.

תחנון also shares a relationship with **ערבות**. It begins with a **פסוק** that we recite in the **הפטרה** on the second day of **ראש השנה**. The **הפטרה** contains the promise that G-d will redeem **כלל ישראל**:

ירמיהו פרק לא', פסוק ח'— בבכי יבאו ובתחנונים אובילים אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא.

Based on **ירמיהו**'s **נבואה** Jews while in **בבל** went to the rivers to pray for redemption:

תהלים פרק קלז פסוק א— על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון. פסוק ב— על ערבים בתוכה תלינו כנרותינו.

The **מצוה** of **ערבה** may have been established to remember that the Jews who had been exiled to **בבל** prayed by the rivers near the **ערבה** trees. Their prayers were answered by the **עולם של רבונו** and they returned to **ארץ ישראל**. The **תחנונים** that were recited by the Jews in **בבל** then became the basis for the **הקפות** and the **הושענות** that are recited on **סוכות**. They may also have become the basis for **תחנון**.

TRANSLATION OF SOURCES

'ב' תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כט' עמ' ב' R. ELIEZER SAYS: HE WHO MAKES HIS PRAYER A FIXED TASK etc. What is meant by a FIXED TASK? R. Jacob son of Idi said in the name of R. Oshaiah: Anyone whose prayer is like a heavy burden on him. The Rabbis say: whoever does not say it in the manner of supplication. Rabbah and R. Joseph both say: whoever is not able to insert something fresh into it.

Rabbi Shimon said: be careful while reciting Kriyas Shema and Shemona Esrei. When you pray, do not talk as if you are having a conversation. Instead keep in mind that you are pleading before G-d as it is written: Because G-d is a merciful and compassionate G-d, slow to anger and abundant in kindness and withdraws His anger concerning evil

Rabbi Eliezer says: whoever makes his prayer a fixed task, his prayers are not supplications.

28. Yet have regard for the prayer of your servant, and for his supplication, O Lord my G-d, to listen to the cry and to the prayer, which your servant prays before You today;

29. That Your eyes may be open toward this house night and day, toward the place of which You have said, My name shall be there; that You may listen to the prayer which Your servant shall make toward this place.

30. And listen to the supplication of Your servant, and of Your people Israel, when they shall pray toward this place; and hear You in heaven Your dwelling place; and when You hear, forgive.

Techina is what is said after Shemona Esrei. It is a request for one's needs in words of supplication and a request for forgiveness. This is what King Solomon meant by saying: And You shall listen and You shall forgive.

After reciting Shemona Esrei, one should fall on one's face and plead before the Ark while on the ground crying because the Gates of Tears are not closed. Today our tears replace the Pouring of Water that took place in the Beis Hamikdash on Succos. That is what was meant in the Midrash Bereishis Rabbah where Rabbi Avin said: in all the years that our forefather Yaakov spent in Bet-El, Yaakov was not prevented from pouring . . . Rabbi Avin is referring to the tears that Yaakov wept while he prayed each day

in Bet-El.

מהזור ויטרי סימן שפא-All the days of Succos we recite Hoshanos after Shemona Esrei. This is done to commemorate the Pouring of the Water that took place in the Beis Hamikdash on Succos. The Pouring of the Water was performed all seven days as part of the plea for rain.

משנה מסכת סוכה פרק ד משנה ה-Mishnah. How was the precept of the willow-branch carried out? There was a place below Jerusalem called Motza. They went down and gathered there young willow tree branches and then came and fixed them to the sides of the altar so that their tops bent over the altar. They then sounded a long blast, a tremulous blast and again a long blast. Every day they went round the altar once, saying, 'we beseech You, o Lord, save now, we beseech You, o Lord, make us now to prosper'. R. Judah said, they were saying, 'Ani V'Hu, save now'.

SUPPLEMENT

הושענות

A historical review of the customs surrounding הושענות reveals the following:

סדר רב עמרם גאון סדר חג הסוכות-והושענא ששאלתם איך חוזרין בהושענא. כך מנהג נשיאים ונאונים ואבות בית דין שמוציאין לולב ואתרוג ומברך מי שמתפלל לפניו, וכל אחד ואחד נוטלו בידו ומברך על נטילת לולב. ומכניסין את הלולב, אבל קודם כך אומר שליח צבור הושענא, ועונים צבור אחריו. אומר שליח צבור. הושיענו ורחם עלינו ה' אלהינו, למען שמך הגדול הגבור והנורא שיתגדל ויתקדש בעולם. ככתוב על ידי חוזה והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני עמים רבים וידעו כי אני ה' (יהזקאל ל"ח, כ"ג).

והושענא במקומות הללו נוהגים לומר כל שבעת הימים. לאחר שמסיים שליח צבור תפלת המוספין אומר הושענא אלפ"א בית"א או שנים. וביום השביעי אומר הרבה.

מחזור ויטרי סימן שפא-וכל ימות החג מתפללין הושענות לאחר תפילה. זכר לניסוך המים. שהיה בא כל שבעה לרצות על המים. אלא שאין מזכירין מוריד הגשם עד השמיני. מתוך שסימן קללה הם. כמוזג כוס לרבו. והוא שופך קיתון על פניו. לפי שכל ימות החג אינו אלא כמפתח מן הצד לרמוז טללים ורסיסים. שכן רשם הכת' בו"ז: בשביעי שכלו ימי סוכה מאמצים לבקש בה. כד פיתויים וריצויין.

מחזור ויטרי סימן שפו ד"ה הושענא למענך

הושענא למענך א-להינו. הושענא.

למענך בראינו. הושענא.

למענך גואלינו הושענא.

למענך דורשינו הושענא:

למען +/בגליון הכתב יד/ אברהם+ אהבת קדומים מראשון. בבריתם עם נצורי כאשון:

למען +/בגליון הכתב יד/ יצחק+ גדודי תמימים בלי טפשו. בדרכם תדרוש שופכי לך לב

רחשון:

למען +/בגליון הכתב יד/ יעקב+ השמיעך קול מדבר אני ראשון. בויעודם תוועד מתפללים

בלחשון:

למען +/בגליון הכתב יד/ אהרן+ זרוע ולחי וקיבה נטל בראשון. בחסידותו תחסנינו ותשעינו כשיי נחשון:

למען +/בגליון הכתב יד/ משה+ טוביה נקרא נביא ראשון. ביישרותו תיקרונו כמי פרת וחדקל וגניחון ופישון:

למען +/בגליון הכתב יד/ יהושע+ כל נחלות חלק ראשון. (בלימודן) [בלימודן] תלהט קמינו כאלופי דישון:

למען +/בגליון הכתב יד/ שמואל+ משח בשמן מלך ראשון. בנעימותו תנקמינו מאויבינו כנקם שמשון:

למען +/בגליון הכתב יד/ דוד+ סד יסוד בית ראשון. בענוותו תעשן צררינו בערוך מאתמל לעשון:

למען +/בגליון הכתב יד/ שלמה+ פוקד בחכמה מכל בני אדם הראשון. בצדקתו תצמית צררינו באופל ואישון:

למען +/בגליון הכתב יד/ אליהו+ קירץ נביאי האשירה בנחל קישון. ברבותו תרביץ שנאינו כסיסרא בנחל קישון:

למען +/בגליון הכתב יד/ יונה+ שיוען [שיועך] ממצולה ונדדה עינו מלישון. בשפלותו תשפיל בני אדמוני יצא ראשון:

למען +/בגליון הכתב יד/ מרדכי+ תיקן איגרת הנקראת בכל לשון. בתומו תבשר למרום מראשון:

למען +/בגליון הכתב יד/ עזרא+ חניך בית שני הנחרב ברגשון. בזריותו תקבל

אומרי' הושענא ביום הראשון: הושענא: אני והוא הושענא: פי' מע"ב שמות המפורשים באידרי בשלח הם. ופתרונו כך שאם יושיע אותי יושיע אותנו. כי גם הוא בצרה כמוני. דכת' עמו אנכי בצרה. בכל צרתם לו צר. ואם תאמר א"כ יאמר א-לי והוא יושיע. תריץ. מעין שאנו אומרי' בשאר מקומות המוציא לחם אשר הוצאת היה צריך לומר. אלא כך פתרונו. ב"א י"י. משום שני' שיויתי י"י לנגדי תמיד. שאומרי' אנו כל שעה כאילו הוא מצוי לנגדינו. ולכך אנו אומרי' המוציא שאין אנו יודעין היכן הוא. כמו שאנו אומ' בקדושה ברוך כבוד י"י ממקומו: ממקום שהוא. ולכך כשאנו אומרי' אני והוא שמזכירין אותו. אומרי' אנו הושיעה נא. שאנו מדברין אליו: כ"מ:

סדר טרווייש סימן י ד"ה לסוכות: למי ימי החג אזכיר תחילה העיקר, ואבאר סדר ההושענות הקבועות לז' ימי החג דבר יום ביומו כאשר נהגו אבותינו ע"ה מקדם. בימים קדמונים היו רגילים לומר בז' ימי החג ההושענות הקבועות עתה להושענא רבה אחת מהנה ליום אחת מהנה ליום ובהו' רבה היו חוזרי' ואומ' את' כולנה, ועכשיו בזמן הזה נהגו ליום הראשון למענד נערץ בסוד קדושי' רבה ברוך ומבורך שכתוב היום חמשה עשר פתחך אסובה, ליום שני אל נערץ ברוך אום מיוחדת, בימי ח"ה אומן בן שלש שני' וכו', אב בן שלש שני',

להבין את התפלה

איתן האזרחי אחת מהנה ליום, ואין מקודמת ומאוחרת בהם גם איתן הנזרק ראוייה תחת אחת מהם, כהו' אילם בלוד, אב המון, פעם זו ופעם זו וחוזרת חלילה לכל ששת ימי החג. בשבת של ח"ה לעולם אום נצורה כבבת, כהו' טמון גומא חתי' בו טוב עלם, אנא יחיד נצור כבבת נרמז בה יוסף.

סדר טרוייש סימן י ד"ה בהושענא רבה-בהושענא רבה אומ' ז' הושענות: אערוך שועי, א-ל למושעות, אדון המושיע, אדם ובהמה, אדמה מארר, אבן שתיה, תתננו, וכנגדן נתקנו ז' הושענ' אחרות שהם במקום הושענות, אדון אנה אזון, תעינו כשה אובד, למען תמים טוב וסלה, אני אמרתי, תענה אמונים, אז כעיני עבדים ואחריהם קול מבשר וזהו תן חלק לשבעה וגם לשמונה, ואין אומ' לא אלים ולא אב המון כי אלה נתקנו במקומן ולא שנה איש סדר הושענות הללו, והנה אמת ונכון הוא כי יש סיבוב והוצאת ס"ת בקריאת הושענ' של ז' ימי החג, וזה הסדר הישר והנכון: נהגו להוציא בכל יום ס"ת אחד ובהו' רבא כל ספר תורה שבארון הקודש, וכתוב שיש זקנים רגילים לשאת אותן לכבוד התורה, ומנהג אבותינו תורה היא, וזהו המנהג הישר שלנו ואם נהגו אנשים בזה מנהגים אחרים אין לפוסלם, ומנהג הוא בין בהושענא רבה בין בשאר הימים כי החזון עומד במקום תפלתו ופניו כלפי מזרח והס"ת לפניו ואומ' הושענ' כו' עד למענד דורשינו וכן הקהל ואח"כ אומ'. דבר יום ביומו מן הושענ' וכהושעת', ובכל יום מסבבים פעם אחת בעוד שאומר' ההושענות כולה ואח"כ אומ' הכהושעתה בלא סיבוב כלל, ובהוש' רבה מסבבים ז"פ בז' הושענות ראשונות כנגד ז"פ שסיבבו יריחו ואחרי כן כל הנשאים בלא סיבוב כלל, ולעולם בין בהוש' רבה בין בשאר ימים מעמידים הס"ת על המגדל בעוד שמסבבין ואח"כ מביאים לפני ארון הקודש וגומרים כל הנותר ואח"כ מחזירים הספר תורה למקומו, קדיש שלם, ובשבת אין מסבבים כלל אלא מעמידין הס"ת לפני החזון ואומר הראוי ליום, הרי לך סדר הסיבוב מבואר יפה ע"פ המנהג ומפני הזקנה אני אומר ההושענות בלא סיבוב ומסבב אני בסופה. ועתה אבאר לך סדר קרובין של ט' ימי החג ובכללם אזכיר המעריבים.

מנהגים ישנים מדורא עמוד 158-והושענות שיסד רבינו אלעזר הקליר: יום א' יאמרו אערוך שועי, ולמחר א-ל למושעות. ובג' אום אני חומה, ובד' אבן שתייה. ובה' שהוא שבת, אום נצורה. באותן הימים אין להזכיר שום תפילה שמבקשת מים. כדאמרינן במסכת תענית הגשמים סימן קללה בחג. משל לעבד כו'. ולכך לא הזכיר הקליר באילו הושענות כלל ממים. אבל ביום ו' שרמז בו מים, שנאמר בו ונסכיה, יסד אדון המושיע, שמדבר הכל במים. אבל בשביעי שהוא הושענא רבה [יסד] אדמה מארר, ואדם ובהמה, שהן תפילות של מים. ובחג נידונין על המים. וביום הושענא רבה כמו כן. ובאותו יום יתחיל למען אמיתך. ויזכור זכות אבות. [ויאמר] למען איתן הנזרק בלהב אש. ואחריו תתנינו לשם ולתהילה. ומה שמקיפין בכל יום זכר להקפת יריחו שבכל יום הקיפו פעם אחת. וכן כל ששת הימים,

ובשביעי הקיפו ז' פעמים. וכן היו מקיפין לאחר

ספר המנהגים (פירנא) חג הסוכות ד"ה הג"ה: גי', זה סדר הושענות לחול המועד. אערוך שועי, א-ל למושעות, אדון המושיע. ואם יבא ערבה ביום א' או אומרין בששי שהוא שבת אום נצורה, אז יש לומר כך: אערוך שועי, אום אני חומה, אל למושעות, שאין אומרין אדון המושיע שמיירי במים קודם ששי לחג, כי המים סימן קללה בחג. ג"ל כשחל יום ראשון בשבת אומר זה הסדר: אום נצורה, למען אמיתך, אערוך שועי, אבן שתייה, אל למושעות [אדון המושיע], גי'.

ספר מהרי"ל (מנהגים) סדר תפילות חג הסוכות- סדר ההושענות סימן אותיות שניות שלהן על"ו ב"ד. יום ראשון "אערוך שועי". ב' "אל למושעות". ג' "אום אני חומה". ד' "אבן שתייה". ה' "אדמה מארר". במגנצא א"א פסוקי קרבנות בתפלת המוספין, וכן בוורמיישא. אכן בשבת דח"ה דבלאו הכי אומרים וביום השבת שני כבשים כו' גומרין ואומר נמי פסוקי דיומי דרגל.

טור אורה היים סימן תרס-ואחר כך אומר הושענות ויש שאין אומרין קדיש קודם הושענא ונוהגין להקיף התיבה פעם א' בכל יום ומעלין ס"ת על התיבה כשמקיפין אותה וביום השביעי מקיפין אותה ז' פעמים זכר למקדש דתנן בכל יום מקיפין המזבח פעם אחד וביום השביעי ז"פ ואומר אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא: אני והו שני שמות של ע"ב ומה שמזכירין אלו השנים על שם עמו אנכי בצרה וכתוב ואני בתוך הגולה והוא אסור בזיקים כביכול. וגם אני והו בני' אנא ה' ובירוש' איתא זכר ליריחו ורב סעדיה כתב שמקיפין מיד אחר קריאת ההפטרע בעוד הספר על התיבה ומנהג טוב הוא כדי שלא להוציא הספר שלא לצורך כיון שאין קורין בו אלא שאין נוהגין כן וסדר ההקפה כ' רב האי בכל יום ב"פ א' לימינו וא' לשמאלו וביום הז' ג"פ לימינו וג"פ לשמאלו ואחד לימינו ואין נוהגין כן עתה אלא בכל יום אחד לימינו ובשבת אין מקיפין כ' רש"י דאף בחול מי שאין לו לולב לא יקיף כמו בשבת שאין מקיפין כיון שאין לו לולב וכ' רב שרירא גאון שאין לומר הושענא בשבת מפני התינוקות שישמעו שאומרים בשבת כמו בחול וילכו גם ליטול הלולב אבל כשאין אומרים הושענא מתברר להם ונראה דכיון שאין מקיפין בשבת מתברר להם במה שאין מקיפין וא"צ למנוע מלומר הושענא וכ"כ ב"ה ואומר קדיש ונפטרין לבתייהם:

One of the mysteries surrounding הושענות in נוסח אשכנז is the order of the הושענות. Part of the schedule is based on certain rules. For example, אערוך שועי is always recited on the day of the week on which יום כיפור falls unless it falls on a שבת, then it is recited on Sunday.

להבין את התפלה

אוצר דינים-אערוך שועי אומרים לעולם ביום שחל בו יו"כ משום שאומרים בו גליתי בצום פשעי שרומז על יו"כ, אך אם חל יום זה בשבת נדחה ליום המחרת. אדון המושיע אומרים לעולם ביום ששי של חג ולא קודם לפי שהוא יום שקודם הו"ר ומבקשים בו על המים והמים סימן רע לחג, לכן אין לבקש עליהם מקודם רק סמוך לשמיני עצרת שמבקשים על הגשם, ואם חל יום זה בשבת נדחה לגמרי (מטעמים 64 עי' כלבו סי' ע"ב).

מנהגים ישנים מדורא עמוד 158

is always recited on the sixth day unless the sixth day is שבת, then it is not said at all:

והושענות שיסד רבינו אלעזר הקליר: יום א' יאמרו אערוך שועי, ולמחר אל למושעות. ובג' אום אני חומה, ובד' אבן שתיה. ובה' שהוא שבת, אום נצורה. באותן הימים אין להזכיר שום תפילה שמבקשת מים. כדאמרינן במסכת תענית הגשמים סימן קללה בחג. משל לעבד כו'. ולכך לא הזכיר הקליר באילו הושענות כלל ממים. אבל ביום ו' שרמז בו מים, שנאמר בו ונסכיה, יסד אדון המושיע, שמדבר הכל במים.

The first two days are always: למען אמתך and then אבן שתיה unless one of those days falls on Shabbat.